

Naiset, kontrolli ja hyvinvointivaltio

RITVA NÄTKIN

Valtiolla on kapitalistisessa yhteiskunnassa suuri merkitys naisten arkielämän organisoijana. Tämä koskee erityisesti valtion sosiaalisia tehtäviä, joita ei kuitenkaan voi täysin erottaa valtion kokonaisuudesta. Valtio on Suomessa, kuten muissakin Pohjoismaissa, ottanut noin 100 vuoden ajan osaa ns. sosiaaliseen reproduktioon, jota naiset edelleen tekevät osittain myös perheissä, yksityisesti ja palkatta. Liljeström ja Özgald (1980, 19) sisällyttävät sosiaaliseen reproduktioon mm. tarvikkeiden tuottamisen kotitalouksissa, fyysisistä tarpeista ja ruumiillisesta hoidosta ja huollosta vastaamisen sekä sosiaalisten suhteiden tuottamisen ja ylläpidon. Tästä tavartuotannon ulkopuolella olevasta, mutta sen jatkumiselle välttämättömästä työstä ovat huolehtineet ennen kaikkea naiset. Voidaan sanoa, että valtion sosiaali- ja terveydenhuollossa organisoima työ on naisten ammatillistunutta huolenpitotyötä. Aikaisempina vuosikymmeninä se oli vähäisempää ja rajoittui kriisitilanteisiin tai poikkeuksellisiin olosuhteisiin, koska lähiyhteisöt huolehtivat jäsenistään enemmän. Nykyään valtio vaikuttaa naisten arkielämään ns. normaalitilanteissa osallistuen erityisesti äitiyteen ja lasten hoitoon.

Kun valtio ottaa hoitaakseen sosiaaliseen reproduktioon liittyviä tehtäviä, ammatillistaa naisten hoito- ja huolenpitotöitä, väitetään, että valtio »tunkeutuu» perheeseen. Naisten työn lähempi tarkastelu osoittaa kuitenkin tunkeutumisajatuksen sekä julkisen ja yksityisen elämänalueen dikotomian kyseenalaiseksi. Valtion tehtävien laajenemista kapitalistisessa yhteiskunnassa on kritisoitu mm. siitä, että se rikkoo perinteiset elämänyhteydet, perheen ja paikallisyhteisön. Raha- ja tavarasuhteet tunkeutuvat yhteisiin ja perheisiin kapitalististen markkinoiden

välityksellä. Valtio myötäilee kapitalisoitumiskehitystä yrittäen luoda jotain muuta yhteisyyttä ihmisten välille (ks. Hirsch 1983). Kritiikki kohdistuu tällöin valtion valta-, kontrolli- ja hallitsemismekanismeihin, joiden nähdään legitimoivan ja vahvistavan pääomasuhdetta ja luokkien välistä riistosuhdetta. Järjestystä säilyttävää ja työvoiman uusintamista ylläpitävää valtiota kutsutaan turva- tai sosiaalivaltioksi. Ilmausta hyvinvointivaltio pidetään hallitsemisen ideologisena legitimointina. Kritiikin ulkopuolelle jäävät kokonaan sellaiset valta- ja kontrollisuhteet, jotka toteutuvat perheessä ja lähiyhteisössä ja joiden purkamiseksi valtio on tarjonnut keskeisen taisteluaueenan. Voisin jopa väittää, että valtiolla on ollut sivilisoiva rooli naisten työtä yhteiskunnallistaessaan.

Sosiaalivaltio-kritiikin ongelma on näin ollen se, että perhe ja lähiyhteisö nähdään monoliittisena ja 'luonnollisena' voimavarana, jossa työvoiman uusintaminen voisi tapahtua ongelmattomasti. Perhe ja lähiyhteisö saavat romanttisen ja nostalgisoivan sävyn, ja menneisyyteen sijoitettuna ne jäävät vaille lähempää tarkastelua. Voidaan aiheellisesti kysyä, onko tällaisia yhteisöjä olemassa tai onko niitä koskaan ollutkaan kritiikin olettamassa muodossa. Nämä teoriat sisältävät julkilausumattomia oletuksia, että juuri naiset ja heidän äidillinen huolenpitotyövoimansa on se 'luonnollinen' voimavara ja perusta, jota kapitalisoitumiskehitys on turmellut ja hajoittanut. Barrett ja McIntosh (1982, 27–28) kritisoivat tästä myös yhteiskunta- ja sivilisaatiokriittisiä näkemyksiä, mm. Frankfurtin koulu-kuntaa. Problematisoimaton ja yksinkertaistettu kritiikki sisältää naisten alistuksen legitimointia, esim. ajatuksen »paluusta perheeseen». Toinen stereotyyppinen johtopäätös on pitää naisia

»syypäinä» valtion lähikontrolliin, koska he sitä ammateissaan harjoittavat.

Naisten tilanne tekee sosiaali- ja hyvinvointivaltion kritiikin monimutkaisemmaksi. Pelkääntään luokkanäkökulmaan perustuva kritiikki ei hahmota naisten toimintaa, esim. irrottautumista perheestä. Historiallinen tosiasia on, että naiset ovat »tunkeutuneet» julkisuuteen hyvinvointivaltion kautta. Kun naisten poliittinen toiminta ja muu yhteiskunnallinen aktiivisuus yleistyi Suomessa 1800-luvun lopulla ja vuosisadan vaihteessa, oli se usein hyväntekeväisyystoimintaa ja muuta sosiaaliseen reproduktioon liittyvää toimintaa. Samalla naiset kuitenkin pyrkivät itsenäistymään ja saamaan julkisen kansalaisen oikeudet perheriippuvaisuuden sijaan. Naisten aktiivisuus kanavoitui valtion julkisessa hallinnossa avautuviin virkoihin ja muihin palkattuihin tehtäviin (ks. Jallinoja 1983 ja Saarinen 1985). Myöhemmin, erityisesti 1960-luvulla tarjosi laajeneva hyvinvointivaltio naisille runsaasti työpaikkoja sekä palveluja ja etuuksia. Lisäyksenä hyvinvointivaltion kritiikkiin voidaan siis todeta, että valtio on tarjonnut naisille palkkatyöläisyyden mukanaan tuomaa itsenäisyyttä ja yhteiskunnallista statusta sekä jakanut naisten vastuuta sosiaalisesta reproduktiosta.

Ristiriitaiseksi tilanteen tekee se, että itsenäisyys on toteutunut vallitsevan sukupuolten välisen työnjaon puitteissa sekä kapitalistisen tuotannon vaatimassa muodossa. Naisten tehtävät julkisuudessa toteutuivat perheenomaisessa muodossa (hoito-, huolenpito-, avustus-, palvelu-, kasvatusta ym. töinä) ikäänkuin kompromissina. Jos menneisyyden yhteisöjen valta-, työnjako- ja riippuvuussuhteiden järjestelmää luonnehditaan patriarkaaliseksi, voidaan valtiosta puhua julkisena patriarkaattina (Borchorst & Siim 1984, 224—227). Julkisissa instituutioissa toteutuu perheen kaltainen sukupuolijärjestelmä.

Hyvinvointivaltion sosiaalinen kontrolli

Hyvinvointivaltiota kritisoidaan erityisesti siitä, että se pyrkii sopeuttamaan kapitalistisen yhteiskunnan toimintaan myös ne ihmiset, joille järjestelmä itse on aiheuttanut ongelmia ja ristiriitaisia tilanteita. Esimerkiksi työmarkkinat marginalisoivat ihmisiä, jotka sitten leimaantuvat poikkeaviksi sopeutumattomuutensa takia. Sa-

notaan, että sosiaaliviranomaiset ovat leimaamisessa tehokkaampia kuin poliisi ja oikeuslaitos, sillä sosiaaliviranomaiset käyttävät pehmeitä menetelmiä. Useimmiten naisten tekemää sosiaalityötä pidetään esimerkkinä tästä. Ymmärtävin ja terapeutisista menetelmistä sosiaalityöntekijät sopeuttavat ja valvovat asiakkaitaan näiden huomaamatta (Hirsch 1983, 83—108).

Poliittisen järjestelmän ja luokkaintressien analysointiin tarkoitettu valtiokritiikki on varsin ongelmallinen, kun sitä sovelletaan sosiaalityöhön tai muuhun naisten tekemään työhön hyvinvointivaltiossa. Huolenpito voi näyttää äärimmäisessä muodossaan prostituutiolta, jossa naisityöntekijä käyttää hyväkseen ymmärtäjän ominaisuuksiaan saadakseen taloudellista etua itselleen. Prostituutionäkökulmasta sosiaalityöntekijä on itsekin eräänlainen järjestelmän uhri, joka on oppinut selviytymään järjestelmän ehdoilla. Toisesta näkökulmasta voidaan sosiaalityöntekijää syyttää tietoisesta järjestelmän palvelemisesta pehmeiden toimintatapojensa välityksellä.

Sosiaalityöntekijöiden oma jäsenyys työnsä tavoitteista ja menetelmistä on kuitenkin varsin erilainen. Sosiaalityöntekijät haluavat ensinnäkin ottaa asiakkaan kokonaisuutena ihmisenä, etsiä hänen positiivisia puoliaan ja kykyjään ja näin edistää hänen selviytymismahdollisuuksiaan yhteiskunnassa. Työtä luonnehtii sosiaaliselle reproduktiolle ominainen pyrkimys elämän jatkuvuuden turvaamiseen. Sosiaalityöntekijät pyrkivät toimimaan eri rationaalisuuden mukaisesti kuin esim. työmarkkinat toimivat. Naisten huolenpityötä jäsentävää rationaalisuutta kutsutaan vastuu- tai huolenpitorationaalisuudeksi (ks. Ve 1982 ja Waerness 1982). Yksilöstä vastuuta kantavat sosiaalityöntekijät saattavat olla hyvinkin kriittisiä yhteiskunnan sortomekanismeja kohtaan, mutta ovat samalla niiden suhteen voimattomia.

Sosiaalityöntekijöiden toteuttama hyvinvointivaltion kontrolli kärjistyy tilanteissa, joissa yhteiskunnan eri intressiryhmien välillä on ristiriitoja tai joissa yksilöt toimivat vastoin yleisesti hyväksyttyä moraalista. Tällaiset tilanteet liittyvät rikollisuuteen, alkoholin käyttöön tai työntöön, lasten hoidon ja kansalaisvelvollisuuksien laiminlyöntiin. Moraalisäännökset ovat lähes täysin poliittisesta järjestelmästä riippuvaisia asioita, historiallisia sopimuksia tai kamppailujen tuloksia.

Vain eräät ihmisruumiin kohteluun, ihmishengen kunnioittamiseen, sukupuolten työnjakoon ja tulevasta sukupolvesta huolehtimiseen liittyvät moraalिसäännöt ovat sen verran universaaleja, että ne juontavat juurensa kapitalistista yhteiskuntaa edeltäneeseen aikaan. Näin ollen sosiaalityöntekijät valvovat pääasiassa kapitalistisen yhteiskunnan moraalिसääntöjä.

Hyvinvointivaltion kontrollin ja poliittisen järjestelmän kritiikissä ei kuitenkaan käsitellä ollenkaan sellaisia intressejä, joita on eri sukupuolilla. Tällöin myös moraalिसäännöt jäävät pimentoon, ikäänkuin muuttumattomaan 'ihmisluontoon' kuuluviksi asioiksi. Sukupuolten intressit ovat erilaisia keskusteltaessa varsinkin lapsista ja ihmisruumiin kohtelusta. Valtiota kritisoiva luokkanäkökulma on hyvin miehinen, mikä ilmenee jo siinä, ettei naista ja miestä, vanhemmuutta ja seksuaalisuutta edes mainita, vaan puhutaan ainoastaan työvoimasta ja perheestä. Yksityisen ja julkisen elämänalueen erottelu toimii analyysin kahleena.

Sen sijaan lastensuojelussa, päihdehuollossa, kriminaalihuollossa ja muussa sosiaalipolitiikassa keskustellaan moraalिन kaikista ulottuvuuksista. Lastensuojelussa keskeiset intressit liittyvät vanhemmuuteen. Alkoholit taas jäsentää sukupuolten välistä suhdetta myös seksuaaliselta kannalta. Naisten reproduktiointressit eivät artikuloitu poliittiseen järjestelmään samalla tavoin kuin luokkaintressit, mutta ne ovat kuitenkin olemassa ja ilmenevät mm. sosiaalipolitiikassa.

Olennaista on, että hyvinvointivaltio käsittelee päivittäin sellaisia intressejä, jotka läpäisevät ja hajoittavat perhettä. Perhe ei ole monoliittinen kokonaisuus, joka on vastakkainen valtion kanssa ja jonne voitaisiin »palata» luopumalla sosiaalietuuksista ja -palveluista. Tällaiset keskustelut eivät näe tai ota huomioon sukupuolten eri intressejä perheen sisällä.

Naisten kontrolloinnin luonne

Sosiaalityöntekijöiden ja muiden huolenpitotöläisten tilanteessa on paljon samoja piirteitä kuin naisten asemassa perheessä. Ensinnäkin hyvinvointivaltio edustaa naisille itsenäistä, perheestä eriytyvää intressiä silloin, kun naiset ovat sen palveluksessa. Samanlainen pyrkimys riippumatto-

muuteen näkyy myös perheen sisällä. Toiseksi työtehtävät ovat samantyyppisiä huolenpitotöitä kuin perheessä; pyrkimys vastuurationaalisuuteen nimittää niitä molempia. Identifioituminen, ymmärtäminen ja eläytyminen sekä tältä pohjalta syntyvä solidaarisuus on ammatillistuneessa huolenpitotyössä paljon vaikeampaa kuin perheessä. Byrokraattisten valtiokoneistojen ja sosiaalitoimen organisaatioiden rationaliteetti on niin hallitseva, ettei sosiaalityöntekijä pysty vaikuttamaan siihen. Kolmanneksi naisten alisteinen asema ja vallan puute uusiutuu myös suurissa organisaatioissa. Perheriippuvaisuuden sijaan ovat tulleet suuret organisaatiot, joissa naiset edelleen ovat hierarkioiden alimmilla tasoilla toteuttamassa käytännössä muualla asetettuja päämääriä. Tämä johtaa ristiriitaisiin tilanteisiin silloin, kun organisaation toimenpide on räikeässä ristiriidassa asiakkaan edun sekä sosiaalityöntekijän oman mielipiteen kanssa. Sosiaalityöntekijälle on delegoitu osa kontrollia, jonka hän toteuttaa persoonallisessa suhteessa, ottaen oman rationaliteettinsa mukaisesti sekä vastuun että syyn itselleen. Sosiaalityöntekijän ammattitauti on huono omatunto yhteiskunnallisista ristiriidoista.

Mutta eikö sosiaalityöntekijällä ole valtaa asiakkaaseensa, koska hän on tätä ylempänä hierarkiassa ja tekee tätä koskevia päätöksiä? Kari Waernessin (1982) mukaan palkattu ammatillinen huolenpitotyö on tuonut naisille jonkin verran valtaa yhteiskunnassa. Palkkatyö on suonut naisille valtaa kansalaisina, mutta hyvinvointivaltion korporatiivisessa järjestelmässä heidän valtansa rajoittuu tiettyjen asioiden, ennen kaikkea moraalिसäästösten kontrollointiin. Hän saattaa edustaa yhteiskunnasta syrjään joutuneelle ihmiselle omaista tai perheenjäsentä, usein naispuolista huolenpitäjää tai äitiä. Tällöin hän on samanlainen moraalinen tukipylyvä kuin nainen perheessä. Huostaanotettujen lasten äideille hän edustaa reproduktiomoraalia eli vastuuta tulevasta sukupolvesta. Tietyn moraalikoodin kantajana sosiaalityöntekijä voi olla eri intresseissä vastaanotolle tulevalle asiakkaalle joko vastustaja, liittolainen tai 'oljenkorsi' selviytyä yhteiskunnassa (mutta ei kuitenkaan prostituoitu). Tämä kaikki liittyy sosiaalityöntekijän ammatilliseen rooliin, eikä kerro vielä mitään siitä, mikä on hänen oma kantansa moraalikysymyksiin, esim. perhevastuuseen ja -lojaalisuuteen. Myös moraa-

lisäännöt ovat itsenäistyneitä yhteiskuntasuhteita, ideologisia ja sosiaalisia käytäntöjä. Siten sosiaalityöntekijä voi joutua toteuttamaan ja valvomaan niitä vasten tahtoaan ja omaa käsitystään.

Yhteisöjen ja perheiden arkielämässä, ns. normaalityöntehtävissä on monta sosiaalityöntekijää vastaavaa hahmoa, jotka edustavat kontrollia ja yleistä moraalikoodia. Suomalaisessa kulttuurissa alkoholin käyttö ilmentää työ- ja sukupuolimoraaliin liittyviä kysymyksiä. Suomen historian vaiheissa työväestö on kanavoinut alkoholiin luokkauhmaansa. Naisten mielissä alkoholinkäyttöön on kiteytynyt monia sukupuolten välisen työnjaon ja taistelun kysymyksiä. Irma Sulkusen (1978) mukaan raittiuskysymys kana-voi naisten yhteiskunnallista aktiivisuutta vuosisadan vaihteessa. Sulkunen kutsuu raittiusliikettä esipoliittiseksi toiminnaksi, joka myöhemmin muuntui osittain äänioikeuskysymykseksi ja muuksi naisasialiikkeeksi tai puoluepoliittiseksi toiminnaksi. Hyvinvointivaltiota luotiin naisten kansalaistoiminnan virittämältä pohjalta. Naisten yhteiskunnallinen funktio oli tuolloin selvästi nähtävissä. Tällöin luotiin uutta tervettä, ahkeraa ja raitista kansakuntaa, joka sisäistää keskisäädyn »moraalisen ja siveellisen ryhdin». Naisilla oli tässä työssä ratkaiseva asema äiteinä, kasvattajina ja kotien ylläpitäjinä (Sulkunen 1978, 205). Eräs naisten tehtävä oli valvoa miestensä moraalia alkoholinkäytön suhteen.

Hyvinvointivaltioon kuuluvat päihdehuollon hoitoinstituutit ovat selvästi osa sukupuolten välisestä järjestelmästä tälläkin hetkellä. Mutta myös arkielämän alkoholikulttuurissa toimivat naiset hoitajina, kontrolloijina ja moraalien vartijoina ollessaan vaimoja ja tarjoilijoita. Itse asiassa arkielämässä ilmenevät hyvin selvästi kontrolloin-

nin ristiriidat ja kuormittavuus (ks. Sulkunen ym. 1985). Olisi mahdollista kuvitella tilannetta, jossa päihdehuollon palveluja rajoitettaisiin ja siirrettäisiin vastuu alkoholisoituneen miehen hoidosta »takaisin perheeseen» eli vaimolle ja omaisille.

Koska perhe ja hyvinvointivaltio ovat kytkeyntyneet toisiinsa monin tavoin, emme voi asettaa poliittiseksi kysymykseksi »perhe vai hyvinvointivaltio?». Kysymys tulisi asettaa siitä, minkälaiset moraalikoodit, päämäärät ja sukupuolten välinen työnjako sekä perheessä että hyvinvointivaltiossa vallitsevat.

LÄHTEET

- Barrett, Michèle & McIntosh, Mary: *The Anti-Social Family*. London 1982.
- Borchorst, Anette & Siim, Birte: *Kvinder i velfærdsstaten. Mellem moderskab og lønarbejde gennem 100 år*. Aalborg Universitetsforlag 1984.
- Hirsch, Joachim: *Turvavaltio. »Saksan malli», sen kriisi ja uudet yhteiskunnalliset liikkeet*. Vastapaino, Jyväskylä 1983.
- Jallinoja, Riitta: *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudekset. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana*. Juva 1983.
- Liljeström, Riitta & Özgald, Elisabeth: *Kommunals kvinnor på livets trappa*. Svenska kommunalarbetsförbundet, Stockholm 1980.
- Saarinen, Aino: *Vapautta naisille*. Tutkijaliiton julkaisusarja 35/1985.
- Sulkunen, Irma: *Naisten yleinen järjestäytyminen ja naisasialiike. Sosiologia 4/1978*.
- Sulkunen, Pekka & Alasuutari, Pertti & Nätkin, Ritva & Kinunen, Merja: *Lähiöravintola*. Keuruu 1985.
- Waerness, Kari: *Kvinneperspektiver på sosialpolitikken*. Universitetsforlaget, Oslo 1982.
- Ve, Hildur: *Makt, interesse och socialisation. Kvinnovetenskaplig tidskrift 2/1982*.